

CEZARY KUKLO

Białystok

**ANDRZEJ WYCZAŃSKI. DOKTOR HONORIS CAUSA
UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU
(13 IV 1924 – 22 III 2008)**

*Ilość szczęścia na świecie nie jest ograniczona –
by je osiągnąć, nie trzeba zabierać go innym.*

Profesor Andrzej Wojciech Wyczański, członek rzeczywisty PAN i doktor honoris causa Uniwersytetu w Białymstoku, urodził się 13 kwietnia 1924 r. w Warszawie w rodzinie inteligenckiej. Jego rodzicami byli: Jerzy, pracownik sądowy i Ludwika z domu Bobrownicka. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Gimnazjum im. S. Batorego w stolicy, zaś od 1937 r. w Gimnazjum im. S. Staszica w Sosnowcu, dokąd przeniesiono służbowo ojca do pracy. W 1939 r. ponownie z całą rodziną znalazł się w Warszawie. Po zdaniu matury na tajnych kompletach Gimnazjum im. S. Batorego w czerwcu 1942 r., zamierzał studiować budowę okrętów na Politechnice Warszawskiej. W związku z brakiem takiej specjalności rozpoczął studia w sekcji historycznej tajnego Uniwersytetu Warszawskiego, kierowanej wówczas przez prof. Tadeusza Manteuffla. Jako żołnierz AK wziął udział w powstaniu warszawskim, podczas którego został ranny i trafił do szpitala. Po upadku powstania przeniósł się do Krakowa i kontynuował studia na tajnym Uniwersytecie Jagiellońskim. Jego uzdolnienia szybko dostrzegli znakomici historycy, profesorowie Władysław Konopczyński i Józef Feldman. Nie mając jeszcze formalnie magisterium został w grudniu 1945 r. zatrudniony na UJ jako młodszy asystent prof. J. Feldmana, co było dużym wyróżnieniem. Na podstawie pracy *Ustrój Pomorza Zachodniego w czasach Wacława I*, przygotowanej na seminarium prof. Romana Grodeckiego, Rada Wydziału Humanistycznego UJ nadała mu 30 sierpnia 1946 r. stopień magistra filozofii.

We wrześniu 1946 r. Andrzej Wyczański opuścił Kraków i powrócił do Warszawy, gdzie podjął pracę w uruchamianym Instytucie Historycznym UW jako starszy asystent. W roku akademickim 1948/1949 przebywał na 10-miesięcznym stypendium we Francji, które pozwoliło mu zebrać materiały do pracy doktorskiej na temat *Francja wobec państw jagiellońskich w latach 1515–1529. Studium z dziejów polityki zagranicznej w epoce Odrodzenia*, przygotowywanej pod kierunkiem prof. T. Manteuffla, którą obronił w 1949 i wydał drukiem w 1954 r. Była ona niewątpliwie krokiem naprzód w poznaniu historii penetracji dyplomacji francuskiej w kierunku Węgier, Polski i Czech początków XVI stulecia. Wobec atmosfery panującej na przełomie lat 40. i 50. ubiegłego wieku na Wydziale Historycznym UW, jako bezpartyjny (adiunktem został dopiero w 1952 r.), był stopniowo odsuwany od dydaktyki akademickiej, dlatego też przyjął propozycję prof. T. Manteuffla zmiany miejsca pracy i od 1 lutego 1953 r. przeszedł do nowo powołanego Instytutu Historii PAN. Jednocześnie był współorganizatorem Biblioteki Narodowej w Warszawie, gdzie w latach 1949–1959 zbudował i kierował z dużym sukcesem Stacją Mikrofilmową. Działalność Stacji zaowocowała w krótkim czasie zmikrofilmowaniem wielu cennych źródeł, co znacznie ułatwiło, szczególnie młodszemu pokoleniu historyków, dostęp do nich (redaktor naukowy *Katalogu Mikrofilmów*, r. 1–7, 1951–1958). Związek z Biblioteką Narodową kontynuował profesor także w późniejszym okresie, przewodnicząc w latach 1977–1992 jej Radzie Naukowej.

W Instytucie Historii PAN przeszedł wszystkie dalsze szczeble rozwoju naukowego: w 1955 r. został zastępcą profesora, w 1956 – kandydatem nauk historycznych, w 1959 – docentem, w 1963 – profesorem nadzwyczajnym, zaś w 1971 – profesorem zwyczajnym. Tutaj także przez szereg lat kierował niezwykle owocnie Zakładem Dziejów Polski Przedrozbiorowej, następnie Zakładem Dziejów Przedrozbiorowych Polski i jej Kultury, a także Pracowniami: Dziejów Rzeczypospolitej Szlacheckiej oraz Polski Nowożytnej.

W działalności badawczej, pozostając wierny epoce Renesansu, zwrócił się Andrzej Wyczański ku historii gospodarczej. Podjął pionierskie studia nad rozdawnictwem dóbr królewskich za panowania Zygmunta Starego, zaś udział w słynnej konferencji metodologicznej w Otwocku 1951/1952, zbliżył jego zainteresowania do szerszego poznania problematyki funkcjonowania folwarku jako całości, stanowiącego podstawę gospodarczą średniej szlachty w ówczesnej Polsce. Pierwszym tego zwiastunem był artykuł *O folwarku szlacheckim w Polsce XVI stulecia. Uwagi dyskusyjne* (1954), następnie partie poświęcone rozwojowi gospodarczo-społecznemu wsi, napisane wspólnie z prof. Stanisławem Arnoldem w syntezie *Historii Polski*, red. T. Manteuf-

fel, t. 1: *Do roku 1764*, cz. 2: *Od połowy XV w.*, red. H. Łowmiański (1957). W 1960 r. ukazała się książka, która dzisiaj stanowi klasykę polskiej historiografii gospodarczej – *Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500–1580*, a w cztery lata później kolejna rozprawa: *Studia nad gospodarką starostwa korczyńskiego w latach 1500–1660*. Obie książki stały się dużym wydarzeniem naukowym i doczekały się licznych recenzji i omówień. Szczególnie warto podkreślić fakt, że autor starał się pokazać w nich funkcjonowanie systemu folwarczno-pańszczyźnianego w różnych jego aspektach, a także jako całości. Wykazał – co zostało potwierdzone w późniejszych badaniach – że zasadniczą barierą ograniczającą rozwój folwarku była pańszczyzna, którą można było zwiększać tylko do określonej wysokości. Ważne również wydają się uwagi dotyczące narastania kryzysu gospodarczego w XVII w.

Zebrania kierowanej przez profesora w latach 60. i 70. XX w. Pracowni Dziejów Rzeczypospolitej Szlacheckiej IH PAN były miejscem ożywionych dyskusji naukowych, prowadzonych w gronie najwybitniejszych uczonych z całego kraju, świetną szkołą dla najmłodszego pokolenia historyków, jak też próbą pewnej integracji środowiska. Wspomniana atmosfera zaowocowała także dalszymi znakomitymi pracami w dorobku naukowym profesora. Dwie z nich – *Polska Rzecz Pospolitą Szlachecką 1454–1764* (1965; drugie zmienione wyd. 1991, wyd. niemieckie 2001) i *Polska w Europie XVI stulecia* (1973; drugie wyd. 1999), miały charakter syntez, ale jednocześnie pokazywały Koronę i państwo polsko-litewskie na tle współczesnej Europy. Co więcej, poprzez badania nad dziejami Uniwersytetu Jagiellońskiego (1964), a następnie w ramach wspomnianej już syntezy dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej, Andrzej Wyczański przygotował i przedstawił nową koncepcję historii kultury, koncepcję opartą na zasadzie przemian umysłowości (tzw. mentalności) ludzkiej, której struktura (wiedza, zainteresowania, poglądy na świat i ludzi, hierarchie wartości, dążenia) wraz z ich uwarunkowaniem materialnym i społecznym, może być głównym obiektem badań, a literatura, sztuka, muzyka, obyczajowość są tylko przejawami tej umysłowości.

Kontynuacją wcześniejszych badań i przemyśleń naukowych z zakresu szeroko rozumianej historii gospodarczej była nowatorska praca *Studia nad konsumpcją żywności w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII wieku* (1969). Na podstawie słabo eksplorowanych do tej pory rachunków dotyczących zakupów żywności i dysponowania nią przez personel folwarków, autor zrekonstruował typową konsumpcję żywnościową szlachty i chłopów. Ustalił w niej nie tylko codzienne racje żywnościowe personelu folwarcznego z obszaru ziem polskich, ale także określił zmiany w jego pożywieniu w pierwszej połowie XVII stulecia. Pionierskie studium, wydane kilkanaście

lat później także w Paryżu (1985), było przy tym udaną próbą przedstawienia problematyki zróżnicowania społecznego konsumpcji wczesnonowoczesnej, tj. między pożywieniem chłopskim a szlacheckim. Warto podkreślić, że swoje rozważania autor zamknął innym bezprecedensowym przedsięwzięciem naukowym, a mianowicie oszacowaniem wielkości dochodu narodowego wytworzonego w czterech prowincjach Korony około 1580 r.

Nie ulega wątpliwości, że u genezy studium o konsumpcji żywnościowej legło spotkanie z wielkim Fernandem Braudelem, kierownikiem szkoły *Annales* i słynną VI Sekcją École Pratique des Hautes Études, do którego doszło jesienią 1956 r., kiedy wraz z 30 innymi polskimi humanistami młodszego pokolenia Andrzej Wyczański wziął udział w słynnej już wyprawie naukowej do Francji. Swoje związki z francuskimi historykami i ich wizjami metodologicznymi pogłębił w trakcie późniejszych wykładów w 1961 i 1965 r., a przede wszystkim podczas rocznych wykładów (1970/1971) w paryskiej École jako Professeur Directeur d'Études Associé. Współpraca z historykami francuskimi ugruntowała w profesorze dążenie do integralnego badania zjawisk społecznych, uwzględniających zagadnienia gospodarki, polityki i kultury z budową modeli historycznych włącznie i z jednoczesnym stosowaniem różnych metod badawczych, w tym także kwantytatywnych. Pobytu naukowego za granicą, obok kilkakrotnych we Francji, także w Anglii, Hiszpanii, Włoszech, USA, pozwoliły mu na dalsze unowocześnienie warsztatu naukowego.

W latach 70. ubiegłego wieku profesor Andrzej Wyczański zajął się jeszcze obszerniej niż do tej pory historią społeczną, wydając niekonwencjonalnie napisaną, zwłaszcza pod kątem metodologicznym, książkę *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku* (1977), w której uchwycił podział ówczesnego społeczeństwa na osiem zasadniczych warstw społecznych. W jego opinii doba Odrodzenia była okresem istotnych przemian wewnątrz społeczeństwa polskiego, uwarunkowanych zarówno zmianami terytorialnymi, jak i dynamicznymi przesunięciami klasowymi.

Dążąc do pełniejszego i głębszego poznania dziejów społeczeństwa i rodziny, gospodarki i kultury czasów przedrozbiorowych, Andrzej Wyczański zainicjował powstanie odrębnej serii wydawniczej *Społeczeństwo staropolskie*, której cztery tomy pod jego redakcją (współredaktorem tomu 4 była uczennica profesora, Anna Izydorzycyk) ukazały się w latach 1976–1986. W przedmowie do tomu 1 pisał: „Można by powiedzieć, że to co nas interesuje, co chcielibyśmy również widzieć w tomie «Społeczeństwo staropolskie» i jemu podobnych, to problematyka tzw. pogranicza, pogranicza historii społecznej węższej pojętej i innych specjalności historycznych – dziejów kultury,

polityki, gospodarki itd. – Rozwój nauki przekonuje, że takie «pogranicza» są częstokroć terenem najbardziej owocnych badań. Można powiedzieć nawet więcej – są terenem, gdzie krzyżują się różne punkty widzenia, różne metody, gdzie ulega wzbogaceniu kwestionariusz badawczy, rozrasta się problematyka”. Artykuły zamieszczone w *Spoleczeństwie...* przedstawiały najnowsze wyniki badań problematyki struktury społeczno-majątkowej, rodziny widzianej oczyma historyków demografów, świadomości społecznej, dążeń ówczesnych ludzi, w tym m.in. przenikania międzystanowego szlachty i mieszczaństwa oraz karier sekretarzy królewskich, administracji wielkiej własności czy żydowskich konwertytów w społeczeństwie staropolskim. Profesor zamieścił tam również własne studia: *Oświata a pozycja społeczna w Polsce XVI stulecia. Próba oceny umiejętności pisania szlachty województwa krakowskiego w drugiej połowie XVI w.* (1976); *O kategorii społeczno-zawodowej „robotnik” w Polsce XVI wieku* (1979), napisane na podstawie różnorodnych źródeł po to, aby stawiać nowe pytania badawcze i odchodzić od utartych stwierdzeń. Te cechy warsztatu i pisarstwa naukowego profesora można było odnaleźć w kolejnych jego książkach i rozprawach, jak chociażby w studium *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548)* (1990), czy w pracy poświęconej *Szlachcie polskiej w XVI wieku* (2001). Z pewnością pierwsza z nich długo jeszcze będzie zasadniczą pozycją wiedzy o sekretarzach królewskich, warstwie jakże ważnej dla naszej kultury i polityki. Druga, pisana z myślą zarówno o zawodowych historykach, jak i o szerszym czytelniku, choć w wielu partiach nawiązuje do jego wcześniejszych stwierdzeń bądź ustaleń, daje obecnie możliwość „...pewniejszego pojmowania przeszłości, a przede wszystkim zrozumienia dawnych ludzi i – co najtrudniejsze – ich sposobu myślenia”.

Poza wspomnianą tematyką profesor Andrzej Wyczański wiele uwagi poświęcał metodom badawczym warsztatu historyka. W 1960 r. wydał rozprawę *Mikrofilm – nowa postać książki*, w której przedstawił problemy nowoczesnej informacji naukowej. W latach 1979–1986 zorganizował i kierował zespołem badawczym powstałym na mocy porozumienia Instytutów Historii PAN w Warszawie i Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, z udziałem przedstawiciela paryskiej EHESS – Antoinette Fauve-Chamoux, którego celem było zastosowanie elektronicznej techniki obliczeniowej w badaniach nad rodziną staropolską w oparciu o kościelne księgi metrykalne chrztów, ślubów i pogrzebów. W środowisku historycznym naszego kraju był bez wątpienia jednym z nielicznych prekursorów wprowadzenia do warsztatu historyka humanisty – informatyki, z możliwości której sam zresztą owocnie korzystał (*Współpraca historyka z komputerem*, 1976).

Andrzej Wyczański, należąc do grupy historyków, których prace stały na wysokim poziomie metodycznym, w 1980 r. napisał: „Liczba w badaniach historycznych odegrała, odgrywa i będzie odgrywała coraz większą rolę, jednakże ujęcia kwantytatywne nie mogą być jedyną drogą badawczą, lecz winny stanowić mniej lub bardziej ważne narzędzie wśród różnych umiejętności badawczych historyka, natomiast brak umiejętności posługiwania się liczbą nie dyskwalifikuje go wprawdzie, ale jest brakiem jednej z istotnych umiejętności badawczych”. Będąc zwolennikiem ujęć liczbowych, nie wahał się zarazem krytykować postaw zadowolających się prezentacją liczb i wskaźników o małej wartości poznawczej i pozbawionych nierzadko elementarnej krytyki źródłowej. Mając zatem świadomość wagi wspomnianych ujęć liczbowych w badaniach historycznych, w parę lat później, w 1989 r., wspólnie z profesorami Andrzejem Jezierskim i Juliuszem Łukasiewiczem, wsparł ideę powołania w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie zespołu mającego przygotować wydawnictwo *Historia Polski w liczbach*, przedstawiające problematykę statystyczno-historyczną dotyczącą państwa i społeczeństwa od najstarszych, możliwych do ujęcia liczbowego, czasów, aż po dzień dzisiejszy. W zespole tym, który pracował aż do początków obecnego stulecia, kierował razem z Cezarym Kukło pracami nad okresem staropolskim, a po śmierci prof. A. Jezierskiego w 2002 r. przejął również obowiązki redaktora głównego. Ów kilkusobowy zespół (dr Franciszek Kubiczek, dr Cecylia Leszczyńska, dr Andrzej Radzko, mgr Jan Berger, w okresie późniejszym także dr Halina Dmochowska), cały czas z jakże znaczącym udziałem Andrzeja Wyczańskiego w latach 1990–1999, wydał 9 zeszytów tematycznych, nie licząc 2 dodatkowych, w tym jednego w języku angielskim z okazji XI Międzynarodowego Kongresu Historii Gospodarczej w Mediolanie w 1994 r. Uwieńczeniem prac zespołu było opublikowanie końcowych dwóch bardzo obszernych tomów: pierwszego poświęconego państwu i społeczeństwu (2003) i drugiego, prezentującego problematykę gospodarczą (2006).

Nie sposób nawet w trochę obszerniejszym wspomnieniu o profesorze Andrzeju Wyczańskim scharakteryzować bogactwa poruszanej przez niego problematyki badawczej, gdyż na jego dorobek składa się blisko 20 książek i ponad 500 rozpraw, artykułów, komunikatów, sprawozdań i recenzji, ogłaszanych systematycznie w kraju i za granicą. Rozległość horyzontów umysłowych połączonych ze szczególną pasją badawczą profesora, którą dostrzegł jako pierwszy jeszcze na tajnych kursach uniwersyteckich ich kierownik prof. T. Manteuffel, sprawiły, że w owym dorobku nie zabrakło opracowań odnoszących się praktycznie do większości obszarów życia

społeczeństwa staropolskiego od sądu wiejskiego, jego składu i funkcjonowania, plonów zbóż w folwarkach, czy funkcji grodu w Nowym Mieście Korczynnie poczynając, przez śledzenie karier sekretarzy, posłów i senatorów w dobie Odrodzenia, nie mówiąc już o różnych aspektach kultury polskiej tego okresu, a na funkcjonowaniu sejmu i sejmiku, czy dyplomacji staropolskiej kończąc. Warto zauważyć, że w ostatnich latach w pracach profesora wiele miejsca zajmowały także sprawy organizacji nauki i polityki naukowej w naszym kraju (*Nauka – między przeszłością a przyszłością*, 1995; *Szkice z organizacji nauki*, 2007). W okresie wielkiego sporu o Polską Akademię Nauk i jej ocenę, jaki wybuchł w początkach III Rzeczypospolitej, w którym oskarżano ją o stalinowską metrykę i postulowano likwidację całej struktury, dostrzegając jej niedostatki (rozrost biurokracji), nie zawahał się bronić, przypominając, że nie kto inny jak kadra naukowa PAN stała się głównym nosicielem postaw krytycznych i społecznym zapleczem opozycji.

Przedstawienie sylwetki naukowej Andrzeja Wyczańskiego byłoby niepełne bez wskazania jego zasług w trudnej dziedzinie edytorstwa źródeł. Profesor od początku uczestniczył w wielkim przedsięwzięciu edycji lustracji dóbr królewskich w XVI–XVIII w. i jako jeden z pierwszych w 1959 r. wydał drukiem *Lustrację województwa lubelskiego z 1565 r.* Parę lat później wspólnie z prof. Wacławem Urbanem opublikowali w 1966 r. tom 17 *Actów Tomicianów*. Także w ostatnich latach swojego ze wszech miar pracowitego życia był pochłonięty przygotowaniem do druku rozproszonych dzieł drobnych Mikołaja Kopernika, które ostatecznie ukazały się w 2007 r. na parę miesięcy przed jego śmiercią (M. Kopernik, *Dziela Wszystkie*, t. 3: *Pisma pomniejszych*).

Znany był też profesor z licznych wystąpień na kongresach i konferencjach zagranicznych, nie mówiąc już o krajowych, gdzie zawsze jego głos należał do liczących się i znajdował oddźwięk wśród historyków z całego świata. Od połowy lat 60. XX w. uczestniczył regularnie i aktywnie przede wszystkim w pracach kolejnych dziewięciu Międzynarodowych Kongresów Historii Gospodarczej, poczynając od III w Monachium w 1965 r. aż po XI w Mediolanie w 1994 r., nierzadko stając na czele delegacji polskiej, a także w pracach Międzynarodowych Kongresów Nauk Historycznych, m.in. w Wiedniu (1965), Moskwie (1970), Montrealu (1995). Międzynarodowa społeczność naukowa doceniła doniosłość jego prac naukowych oraz otwartą postawę badawczą i w 2001 r. powołała profesora na członka rzeczywistego Akademii Europejskiej Nauki, Sztuki i Literatury z siedzibą w Paryżu.

Profesor Andrzej Wyczański położył również duże zasługi dla organizacji nauki. Obarczony wieloma obowiązkami w Polskiej Akademii Nauk, podstawowym miejscu pracy, obok kierowania w latach 60. i 70. ubiegłego stulecia Zakładem Dziejów Polski Przedrozbiorowej, a następnie Zakładem Dziejów Przedrozbiorowych Polski i jej Kultury, a także Pracowniami: Dziejów Rzeczypospolitej Szlacheckiej oraz Polski Nowożytnej, był m.in. sekretarzem naukowym Komitetu Nauk Historycznych PAN (1959–1969) i członkiem jego Prezydium; przewodniczył Komisji Historii Gospodarczej KNH PAN, zaś w latach 1984–1989 – Radzie Naukowej IH PAN. A przecież w jego przebogatym życiorysie nie zabrakło i takich funkcji jak: wiceprzewodniczący Komisji Egzaminacyjnej dla Bibliotekarzy Dyplomowanych PAN (1960–1968), członek i wiceprzewodniczący Rady Naukowej Biblioteki PAN w Warszawie, czy członek Komisji ds. Dokumentalistów Dyplomowanych PAN. W latach 90. XX w. aktywnie włączył się w prace na rzecz powołania, a następnie utrzymania Katedry Polskiej na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie.

W 1986 r. profesor Andrzej Wyczański został wybrany członkiem korespondentem PAN, a w 1991 r. członkiem rzeczywistym. Położył duże zasługi dla organizacji nauki w całym kraju. W latach 1990–1992 był sekretarzem naukowym Wydziału I Nauk Społecznych PAN. Obok zainicjowania oceny naukowej instytutów i zakładów zmienił także strukturę Wydziału I, likwidując Instytut Krajów Socjalistycznych i Instytut Nauk Politycznych, w miejsce których powołał Instytut Studiów Politycznych. W kolejnej kadencji władz PAN (1993–1995) profesor został wybrany na wiceprezesa i sekretarza naukowego. Ten trzyletni okres, wypełniony staraniami przede wszystkim o pieniądze dla nauki, zaowocował również m.in. zorganizowaniem dwóch stacji zagranicznych Akademii: w Berlinie i w Moskwie oraz kompleksową, pierwszą tego typu po wojnie, oceną całej nauki polskiej, dokonaną przez poszczególne komitety PAN. Był to także czas zbierania obserwacji i doświadczeń na temat nauki w Polsce oraz tendencji rozwoju nowoczesnych organizacji naukowych za granicą.

Wydawać by się mogło, że praca w Polskiej Akademii Nauk, z dala od studenckiego gwaru, nie sprzyjała trwalszemu związaniu się z dydaktyką akademicką. A jednak jesienią 1974 r. profesor Andrzej Wyczański przyjął propozycję ówczesnego prorektora UW ds. Filii w Białymstoku, prof. A. Jezierskiego i rozpoczął trwającą aż 30 lat (do września 2004 r.) pracę w charakterze nauczyciela akademickiego w Zakładzie, a następnie w Instytucie Historii Filii Uniwersytetu Warszawskiego, późniejszego Uniwersytetu w Białymstoku. Tutaj wykładał historię Polski i powszechną XVI–XVIII w.

oraz prowadził seminarium magisterskie, które w opinii studentów uchodziło za jedno z najtrudniejszych (ale i najciekawszych), a przy tym cieszyło się niesłabnącym powodzeniem. Z perspektywy czasu wydaje się, że decydowała o tym nie tylko interesująca problematyka powstających prac, ale przede wszystkim postawa samego kierownika seminarium. Profesor wymagał zarówno od swoich uczniów, podobnie jak od studentów, samodzielności, otwartości i rzetelności warsztatowej. Uczył przy tym zasad dyskusji naukowej i odpowiedzialności za głoszone własne poglądy. Zawsze dopuszczał możliwość różnicy zdań, starając się najpierw dostrzec w przedstawianych kwestiach naukowych elementy pozytywne, zasługujące na podkreślenie, a dopiero potem mówił o ewentualnych niedostatkach czy potknięciach. Osoby, które odbyły zajęcia seminaryjne u profesora, wyróżniają się na ogół dobrym przygotowaniem do podjęcia dalszej działalności zawodowej. Dowodem tego są wypromowani przez profesora Andrzeja Wyczańskiego doktorzy, pracujący jako nauczyciele akademicy w różnych placówkach szkolnictwa wyższego w kraju i za granicą. Pod jego kierunkiem powstało 15 prac doktorskich i ponad 100 magisterskich. Ponadto uczestniczył w dziesiątkach przewodów doktorskich i habilitacyjnych, w tym także za granicą; wielokrotnie był recenzentem w postępowaniach o nadanie tytułu profesora. Do osiągnięć pedagogicznych profesora należy także autorstwo dwóch podręczników: *Historia powszechna. Koniec XV w. – połowa XVII w.* (1965) oraz *Historia powszechna. Wiek XVI* (1983; wyd. 2, 1987; wyd. 3, 1999).

Profesor Andrzej Wyczański nie uchylał się nigdy od obowiązków organizacyjnych także w Białymstoku. Tutaj przez wiele lat kierował Zakładem Historii Powszechnej i Polski do końca XVIII w., a po reorganizacji Instytutu Historii w końcu lat 90. XX w. – Zakładem Historii XVI–XVIII w. Przez dwie kadencje (1986–1991) był dyrektorem Instytutu Historii Filii UW, a w latach 1991–2000 przewodniczył jego Radzie Naukowej. Z jego inicjatywy doszło do założenia instytutowego periodyku naukowego – „Studia Podlaskie”, w redakcji którego zasiadał do końca swoich dni. Jak mało kto w Białymstoku nie tylko rozumiał wagę i znaczenie kontaktów międzynarodowych w rozwoju młodego środowiska, ale też o takie kontakty nieustannie zabiegał. Wkrótce po objęciu stanowiska dyrektora w białostockim Instytucie Historii, patronował z największym zaangażowaniem w 1987 r. międzynarodowej konferencji pt. „500 lat osadnictwa żydowskiego na Podlasiu”, w której uczestniczyli uczeni z Izraela, Australii i Francji. Dbał także, aby każdego roku można było gościć z wykładem kogoś ze znamienitszych badaczy przeszłości z Europy Zachodniej. Bez najmniejszego oporu pisał młodszym pracownikom (i nie tylko swoim uczniom), opinie naukowe i listy

polecające, mające ułatwić im nawiązywanie kontaktów międzynarodowych. Obecność profesora Andrzeja Wyczańskiego zawsze wpływała na aktywność naukową i integrację białostockiego środowiska naukowego, zaś skromność i ujmujący sposób bycia przysparzał mu niezmiennie sympatii i uznania. Nie ulega wątpliwości, że profesor współtworzył białostockie naukowe środowisko historyczne i po latach jego dynamicznego rozwoju był orędownikiem utworzenia samodzielnego uniwersytetu w Białymstoku. Tak też się stało w 1998 r., zaś Senat nowo powołanego Uniwersytetu w Białymstoku, doceniając wszechstronne zasługi, przyznał profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu jako jednemu z pierwszych tytuł doktora honoris causa. Uroczyste wręczenie dyplomu odbyło się 1 czerwca 1999 r. Pamiętnego dnia sylwetkę honorowego doktora przedstawił dziekan Wydziału Prawa, prof. Stanisław Prutis, promotorem w uroczystym przewodzie był dziekan Wydziału Humanistycznego, prof. Adam Dobroński, zaś opiniodawcami profesorowie: Henryk Samsonowicz z Uniwersytetu Warszawskiego, Janusz Tazbir, wiceprezes PAN i Stefan Meller, ambasador RP we Francji. W maju 2007 r. ten sam Senat nadał profesorowi tytuł „Zasłużony dla Uniwersytetu” za wyjątkowe zasługi na rzecz Uniwersytetu w Białymstoku, przyczyniania się do rozwoju uczelni oraz kształtowania jej pozytywnego wizerunku.

Profesor Andrzej Wyczański zasiadał w redakcjach i radach redakcyjnych licznych czasopism naukowych: „Acta Poloniae Historica”, „Kwartalnika Historycznego”, „Kultury i Społeczeństwa”, „Nauki”, „Odrodzenia i Reformacji w Polsce”, „Polish Population Review”, „Przeszłości Demograficznej Polski”, „Rocznika Biblioteki Narodowej”, „Studiów Podlaskich”.

Od końca 1949 r. był członkiem Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie (i PTH), jego sekretarzem (1949–1958), wiceprezesem (1958–1970) i prezesem (1971–1987). Przez wiele lat kierował także bardzo udanie Ogólnopolskim Komitetem Olimpiady Historycznej, skierowanej do młodzieży szkół ponadpodstawowych. Koleżanki i koledzy w 1997 r. wyróżnili go Honorowym Członkostwem PTH. Był także członkiem Economic Historic Society i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Należał również do Związku Nauczycielstwa Polskiego (1946–1980), następnie NSZZ „Solidarność” (1980–1981).

Odnaczony został m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1956), Krzyżami: Kawalerskim (1967), Oficerskim (1976) oraz Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (2002), a także Krzyżem Armii Krajowej, Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Krzyżem Partyzanckim (1997–1998).

W życiu prywatnym profesor Andrzej Wyczański doczekał się syna Pawła z małżeństwa z Krystyną Nowiną-Sroczyńską (1951); jego drugą żoną była

Irena Elżbieta z Krauzów I v. Kucharska, zmarła w 1981 r., zaś w ostatnich ponad dwudziestu latach towarzyszem życia i pierwszym czytelnikiem prac naukowych – żona Marta Helena Spaczyńska z domu Bormann, architekt, sanitariuszka i łączniczka AK, inwalida wojenny.

W swoim przebogatym życiu Andrzej Wyczański łączył harmonijnie cechy wielkiego uczonego, świetnego pedagoga, organizatora i popularyzatora nauki, był wzorem profesora wyższej uczelni i Mistrza, pełnym ciepła i życzliwości. Cieszył się autentycznym szacunkiem i uznaniem zarówno w gronie rówieśników, jak i wśród młodszego pokolenia historyków. Nic zatem dziwnego, że przyjaciele, koledzy i uczniowie z kraju i zagranicy aż czterokrotnie ofiarowywali mu księgi jubileuszowe (*Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, 1987; *Andreae Wyczański professori Universitatis Varsoviensis...*, 1994; *Między polityką a kulturą*, 1999; *Cała historia to dzieje ludzi...*, 2004). Pomimo cierpienia do końca swoich dni pozostał człowiekiem pogodnym i zatroskanym o najbliższych i swoich uczniów. Całym życiem i pracą dowiódł wierności przyjętej przez siebie dewizie życiowej, która brzmiała: „Ilość szczęścia na świecie nie jest ograniczona – by je osiągnąć, nie trzeba zabierać go innym”. Do niej, z jakże charakterystycznym dla siebie ciepłym i szczerym uśmiechem, dorzucał jeszcze jedną z ulubionych sentencji, a mianowicie: „Ambicja to bardzo cenna cecha pod warunkiem, że nie odmawiamy innym do niej prawa.” W swoim ostatnim tekście pisanym na jubileusz 40-lecia studiów historycznych w Białymstoku (2008), nawet złożony śmiertelną chorobą wyrażał zatroskanie, aby nie nastąpiło u nas zamykanie „...w lokalnie uprawianej nauce, a lokalna nauka, słabo związana z szerszą, krajową i światową, przestaje być normalną nauką”.

Profesor Andrzej Wyczański odprowadzany w ostatniej drodze przez władze Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu w Białymstoku i jakże liczne grono przyjaciół, kolegów, uczniów i studentów z całego kraju, spoczął 31 marca 2008 r. w grobie rodzinnym na Powązkach w Warszawie.

Odszedł jeden z najwybitniejszych historyków humanistów polskich XX i początków XXI w., uczony o najrozleglejszych horyzontach umysłowych. Choć nauka poniosła niepowetowaną stratę, to opublikowany dorobek Andrzeja Wyczańskiego pozostanie w zbiorze największych osiągnięć historiografii narodowej. Odszedł uczony światowej sławy, który o naszym niezbyt dużym białostockim środowisku historycznym nie zawahał się napisać: „Mam słabość nie tyle nawet do miasta, co do ludzi, z którymi się człowiek zaprzyjaźnił, czy jakoś zżył”.

**Andrzej Wyczański. Doctor honoris causa of the University of Białystok
(13.04.1924 – 22.03.2008)**

Summary

This article reminds of life and scientific achievements of a brilliant historian – Andrzej Wyczański, an outstanding researcher of general history and early modern history of Poland. He started to study history in his hometown attending underground courses at the Warsaw University, and even though he was formally awarded a master degree at the Jagiellonian University (1946), he continued his scientific career (he was appointed Professor in 1971) and work in Warsaw. He started working for the Institute of History at the Warsaw University, then, since 1953 – for the Institute of History at PAN (Polish Academy of Sciences). In 1986 Prof. Andrzej Wyczański was appointed PAN's Correspondent Member and in 1991 – Full Member. His share in the organization of science in the whole country was huge. In 1990–1992 he was Science Secretary of I Department of Social Sciences at PAN. In the next term of office of PAN authorities (1993–1995) Professor Wyczański was appointed Vice President and Science Secretary.

In 1974–2004 he worked for the Chair and then the Institute of History at the Branch of Warsaw University in Białystok, now the University of Białystok. He was a director of the Chair of History of Poland and General History of the 16th–18th centuries, a director of the Institute of History (1986–1991), and for many years (1991–2000) he was an extraordinarily fruitful chairman of this Institute's Science Council. In recognition of his merits in creating Białystok's scientific historic environment and his actions aimed at the establishment of independent humanistic university in our city, the University of Białystok's Senate awarded him a degree of doctor honoris causa.

A. Wyczański's scientific output comprises nearly 20 books and over 500 dissertations, articles, statements, reports and reviews systematically published in Poland and abroad. The immensity of his mental horizon connected with Professor's special research passion brought about studies referring to practically most areas of social life in Old Poland. Within the synthesis of the Noble Republic of Poland's history he prepared and presented a new concept of the history of culture. He also promoted 15 doctoral dissertations and over 100 master thesis.

**Анджей Вычанский. Доктор honoris causa
Университета в Белостоке (13 IV 1924 – 22 III 2008)**

Резюме

Статья напоминает жизненный путь и научные достижения знаменитого историка Анджея Вычанского, выдающегося исследователя всеобщей истории и истории Польши раннего современного периода. Учебу на историческом факультете начал в своём родном городе в тайном Варшавском университете и хотя формально степень магистра получил в Ягеллонском университете

(1946), то все последующие ступени научной карьеры по званию профессора (1971) он связал с работой в варшавской среде. Первоначально он работал в Историческом институте ВУ, затем с 1953 г. в Институте истории ПАН. В 1986 г. проф. Анджей Вычанский был избран членом-корреспондентом ПАН, а в 1991 г. действительным членом. Он положил большие заслуги для организации науки во всей стране. В 1990–1992 гг. был научным секретарём I Отдела общественных наук ПАН. На очередной срок правления ПАН (1993–1995) Профессор был выбран заместителем председателя и научным секретарем.

В 1974–2004 гг. он был сотрудником Кафедры, а затем Института истории филиала Варшавского университета в Белостоке, в настоящее время Университет в Белостоке. Здесь он заведовал Кафедрой истории Польши и всеобщей истории XVI–XVIII веков, был директором Института истории (1986–1991) и на протяжении многих лет (1991–2000) возглавлял необыкновенно плодотворно его научный совет. В признании заслуг в образовании белостокской научной исторической среды, а также действий в пользу создания в нашем городе самостоятельного гуманитарного учебного заведения, Сенат Университета в Белостоке присвоил ему в 1999 г. почетное звание доктора honoris causa.

Научные труды А. Вычанского насчитывают почти 20 книг и больше 500 научных трактатов, статей, коммюнике, отчётов и рецензий, публикуемых систематически в стране и за границей. Широта умственных горизонтов в соединении с особенной исследовательской страстью Профессора, привели к тому, что в его достижениях хватило места на исследования, относящиеся практически к большинству сфер жизни древнепольского общества. На основе синтеза истории шляхетской Речипосполитой он подготовил и представил новую концепцию истории культуры. Под Его руководством было написано тоже 15 кандидатских и более 100 магистерских диссертаций.